

De gelukkige ontdekkingen van de beerput

'Sex sells, maar ik weet nu dat dit ook voor oude poep geldt', constateert archeoloog Roos van Oosten van de Universiteit Leiden droog over alle media-aandacht over haar proefschrift 'De stad, het vuil en de beerput'. Ze neemt ons mee naar twee archieven in beerputtenstad Haarlem.

TEKST ANOUCK VROUWE FOTO'S FJODOR BUIS, JOS FIELMICH, NOORD-HOLLANDS ARCHIEF, K. DE WOLF (BEWERKT DOOR UVA-KAARTENMAKERS)

Opraving van een beerput in Haarlem (1990).

Afbeelding boven: Beerboeren sjouwen een tobbe (omstreeks 1870).

'Dit is wel een van de mooiste exemplaren die ik ben tegengekomen', vertelt Roos van Oosten. Ze bladert door de "Ordonnantie van de secreet-reynigers en nachtwerkers binnen de stad Haerlem", die een medewerker van het Noord-Hollands Archief haar is komen brengen. Het is een klein, degelijk boekje van een bladzijde of tien en net wat breder dan A5. Het lichtbruine papier is drie eeuwen oud; het is in 1706 gedrukt.

'In deze boekjes kondigt het stadsbestuur zijn besluiten aan. Ze zijn volgens een vast stramen opgebouwd. Eerst komt de beschrijving van het probleem, dan de oplossing', legt Van Oosten uit. Dit exemplaar is geen uitzondering: in gotische letters legt het stadsbestuur van Haarlem uit dat de zuiverheid van het stadswater te wensen over laat. Bovendien zijn er ongerechtigheden geconstateerd bij de werkzaamheden van de secreetreinigers. Dat zijn de mannen die in het holst van de nacht de beerputten van de stad leegden; een stinkend werkje, dat echter goed werd betaald. Het stadsbestuur wilde paal en perk stellen aan woekerprijzen en illegale lozingen op het grachtenwater. Daarom legde het de tarieven voor het legen van een beerput vast. Zo betaalde

een huiseigenaar twee stuivers voor de commissaris, die het werk coördineerde. Ook de "opsiender van 't Rack" kreeg één stuiver. 'Het Vuilrak was buiten de stad; daar werd de beer met boten naartoe gebracht', verklaart Van Oosten. 'Hier staat het loon van de secreetreinigers zelf,' wijst Van Oosten ("Als voor Werck-loon van een dubbele Schuyt met een Paer, 1-10-0"). Eén gulden en tien stuivers. De mannen werkten in ploegen. De kuilgaander schepte de beerput leeg, die moest daarbij oppassen dat de dampen van de gistende fecaliën hem niet bedwelden. Dat paer, dat zijn de tonnen-dragers die de beer naar de boot sjouwden.' Het leeghalen van een beerput

'De inventarisatie van de beerputten leverde opvallende verschillen'

gebeurde zo eens in de vijf jaar. Dat kostte het equivalent van twee of drie maanden huur. 'De huisbaas betaalde dat', vertelt Van Oosten.

De ordonnantie geeft een inkijsje in het oude Haarlem; drukbevolkt en zonder riool. Iedere nacht droegen secreetreinigers er tonnen stront door de straten. Van Oosten promoveerde aan de Rijksuniversiteit Groningen op

Van Oosten presenteert een van de tekeningen van het opgetekende bodemarchief van de opgraving Leiden-Aalmarkt.

Aquarel van het dempen van de Haarlemse Beek, (1877, Noord-Hollands Archief).

haar onderzoek naar het beerputtentijdperk – van de 13de tot de 18de eeuw. NWO financierde het werk vanuit het programma Urbanisatie en Stads cultuur. In een voormalig kerkgebouw, niet ver van het Noord-Hollands Archief, zit de gemeentelijke archeologische dienst van Haarlem. Hier bracht Van Oosten vele dagen door. In een vitrinekast staan archeologische stadsvondsten opgesteld; zwartgeblakerde kookpotten, pijpjes, pispotten en prachtig bewaard gebleven schoenen. Veel van die voorwerpen zijn in oude beerputten gevonden. 'Mensen gebruikten de beerput soms ook als afvalcontainer.' De omstandigheden in een beerput zijn te vergelijken met een moeras. Wat erin valt, blijft vaak intact door gebrek aan zuurstof. Een ongeopende beerput is een schat voor archeologen. Van Oosten begon haar promotieonderzoek met vondsten uit beerputten. Haar aandacht verschoof echter naar de beerputten zelf. 'Ik raakte geboeid door

de overkoepelende vragen: waarom gebruikten mensen beerputten, door wie werden die putten gelegegd, hoe was het gesteld met de hygiëne in de steden.' Dankzij de beerputten bleef de kwaliteit van het grachtenwater op peil. In veel Nederlandse steden was de beerput daarom al eeuwenlang verplicht. Maar niet overal, verklapt Van Oosten. Bij de Haarlemse archeologische dienst liep ze alle tekeningen door van oude opgravingen. Ze laat de grote vellen papier zien, waarop ook de gevonden beerputten zijn aangetekend. Zo traceerde ze vierhonderd beerputten. Het kostte haar uren en uren archiefwerk. Daarna ging ze naar Leiden en vijf andere steden. Van Oosten haalt haar schouders op. 'Juist dit "monotone" onderzoek genereert gelukkige ontdekkingen.' Ze verwijst daarmee naar De Vreugden van Houssaye, een lofzang van de Franse historicus Henri Houssaye op het werk van de histori-

cus: "de lange dagen, steeds te kort, doorgebracht boven stapels oude papieren en stoffige documenten, het leven dat er, zo warm, in zijn aangrijpende werkelijkheid uit te voorschijn komt, de gelukkige ontdekkingen." De ordonnantie uit 1706 was voor Van Oosten zo'n gelukkige ontdekking. En zo waren er meer. De inventarisatie van de beerputten bracht opvallende verschillen tussen steden aan het licht. In Haarlem bleef de beerput lang in gebruik, maar in Leiden nam het gebruik na 1600 al snel af. 'De lakenstad groeide uit zijn voegen. De stad ging over op secreetgoten: een afvoer die in de grachten eindigde. Dat was goedkoper. Het stadsbestuur liet het gebeuren – dat wilde alleen maar zoveel mogelijk textielwerkers in de stad kunnen huisvesten.' De Gouden Eeuw had in Leiden een zwart randje; de grachten veranderden in stinkende, open riolen. Met reputatieschade tot gevolg: Leiden was berucht om zijn geur. <<

Urbanisatie en Stads cultuur

Binnen het NWO-programma Urbanisatie en Stads cultuur deed archeologe Roos van Oosten haar promotieonderzoek. Dit programma is in 2012 afgerond en financierde onderzoek naar stadsontwikkeling en stads cultuur in Nederland, vanaf het jaar 1000 tot heden. De resultaten van dit stads onderzoek zijn gebundeld in het boek Nederland stedenland. In 2015 organiseert het Archeologisch Museum Haarlem een tentoonstelling naar aanleiding van het onderzoek van Van Oosten. Haar proefschrift 'De stad, het vuil en de beerput' is op de site van de bibliotheek van de Rijksuniversiteit Groningen te lezen. Meer informatie: www.nwo.nl/urbanisatie